

Nézsától a Niagaráig

Földrajzi nevek etimológiai szótára

Karinthy Ferenc idézi Szerb Antal egyik regényhősét a nyelvünk életrajzírójával, Bárczi Gézával 1987-ben készített interjú egyik kérdésében, aki szerint: „Bölcsész vagyok, a főlélekes tudományok doktora”. Hatvány Lajos véleményét is idézi ugyanitt a filológiáról, mint „a tudni nem érdemes dolgok tudományáról”. (Az interjúkötet az idei könyvhétre jelent meg Dialógus címmel, a Magvető Tények és tanúk sorozatában.) De most az etimológiáról van szó.

Tehát: az etimológia?

Felütjük az idei könyvhét egyik szencziójának számító könyvét, Kiss Lajos Földrajzi nevek etimológiai szótárát (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978.) Ime, a találmány felülről 463. lapja második hasábjának négy teljes szócikke: New York, utána, mindjárt Néza, majd Nezsüder s végül a Niagara. Lásuk, mit jelentenek ezek a nevek a földrajzi szótár szerint. Utazni csaknem mindenki szeret, s ez a böngészés, bizony szellemi bolyongásnak (nem tévelygésnek!) sem utolszó.

New York — ki ne tudná — az USA legnagyobb városa. Az angol New York (Új-York) átvétele. A települést 1624-ben hollandok alapították, s Nieuw Amsterdamnak (Új-Amszterdam) nevezték el. 1664-ben angol fennhatóság alá került, és nevét Jakab yorki hercegnek, a későbbi II. Jakab angol királynak (ur. 1685—1688), tiszteletére New

Yorkra változtatták. Vö. York — áll a szócikk végén. Ves-sük össze. Röviden: York angliai város. Etimológiailag minden bizonnyal összetartozik a „tisza” jelentésű gall ebo-rus, ír iudhar köznével, vég-ső York hangalakját az óskandinávban nyerte. Vesd össze még Torontó — végző-dik a szócikk. Itt álljunk meg, a láncreakció, úgy látszik, az etimológiában is érvényes. Mint mindenben, úgy hiszem. Hiszen éppen a mai József Attilának írta: akár egy ha-lom hasított fa, hever egymá-son a világ.

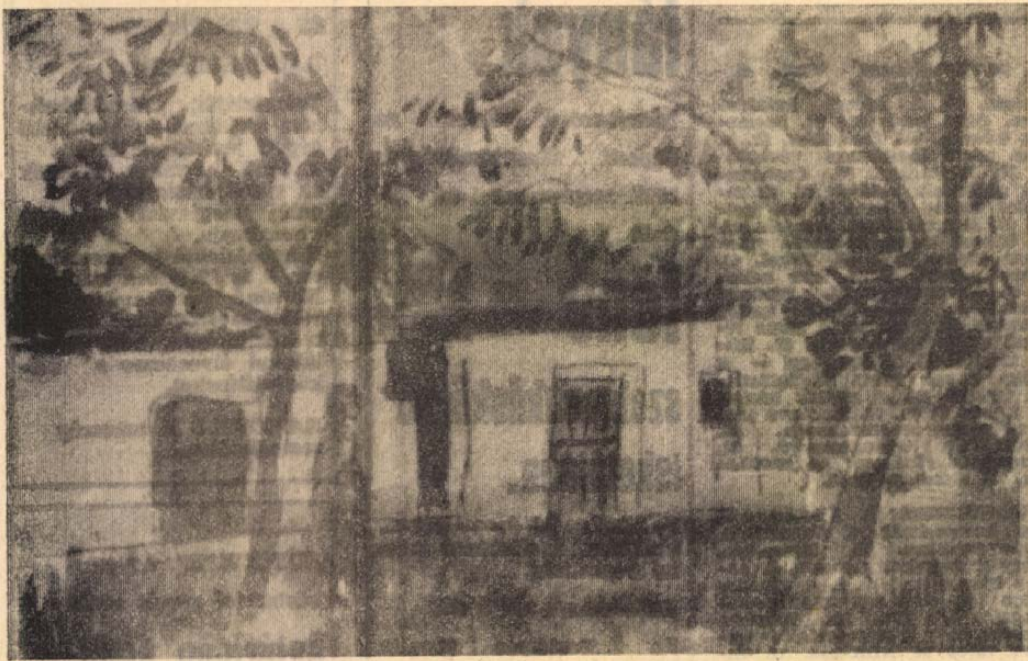
De lássuk most már Né-zsát. Helység Nógrád megyé-ben. Szláv eredetű személynévből keletkezett magyar névadással, vö. a szerb—hor-vát nyelv Nisa személyné-vel. S a szócikk még több női nevet is felsorol, boigárt, szerb—horvátot.

Aztán egy szócikket átgor-va Nézsáról máris a Niagará-nál vagyunk, amely az Onta-rio-tóba ömlő, hatalmas zu-hatagáról híres folyó. Az an-gol Niagara átvétele. Legva-lószínűbb végső forrása egy írókéz Ongniaahra (kettébe vágott földdarab), amely eredetileg a folyó két partján el-terülő indián településnek le-hetett a neve, s amelyet fran-ciák alkalmaztak a folyóra. Kevésbé meggyőző az a ma-gyarázat, amely szerint egy „dübörgő víz” jelentésű indi-án nyelvi kifejezésre megy vissza. Egyébként — teszem hozzá — ez utóbbi magyará-zattal szolgálnak az angol nyelvkönyvek is.

Kiss Lajos könyve az első korszerű földrajzi szótár, amely magyar nyelvterületen megjelent. Nem teljesen előz-mények nélkül való — ezek-re maga a szerző is utal a mű előszavában, s egy továb-bi előzményről Ruffy Péter tesz említést a Magyar Nem-zet június 4-én megjelent cikkében —, ám a földrajzi etimológiában hazai vonatko-zásban időtálló alapvetésnek számít. A mű 6850 szócikket tartalmaz, bemutatva a vil-ág földrajzi neveinek száma-zását. Tengerek, tavak, folyók, hegvek, helységek nevét fejtí meg. Köztük a jelenlegi Ma-gyarország 3183 helységének nevét (1975-ös adat.) S ter-mészetesen, több helységet dolgoz fel Európából, a kör-nyező államokból, de fi-gyelme az egész földkere-k-ségre kiterjed, világszótárt ad tehát ebben a műfajban. Há-rom részből áll minden szó-cikk, nyelvtörténeti adatok-ból, etimológiai magyarázat-ból, s nem utolsósorban iro-dalomjegyzékből.

Mindazonáltal a könyv nem-csak földrajzi, sőt történelmi, irodalmi érdekességgel bír, hanem a nyelv olyan mélysé-geibe is bepillantást enged, amelyre az úgynevezett átlag-olvasó talán nem is gondol. Alapkönyve lehet annak a mintegy tízenötmillió ember-nek, aki jelenleg magyarul be-széli és ért a világon. Kifűnő ajándékot adott az akadémiai könyvkiadás 150 évében az Akadémiai Kiadó, és minde-nekelőtt Kiss Lajos.

Tóth Elemér

Jánosy Ferenc: Öreg asszony, öreg ház (akvarell)

— Tudtam én, hogy nem ment el az eszed — jegyezte meg egy tollseprével a kezében Berta. — Mert akármilyen volt köztünk... a testvér az csak testvér — állapította meg e vitathatatlan tényyszerűséget. — Hidd el, Márkám, mikor olvastam azt a cédulát, majd meghasadt a szívem.

— Miféle céduláról beszélsz? — kérdezte ravaszul az öregasszony. — Hát amit az a szélhámos fiú írt...

Ekkor belépett Gábor. Megvetően végigmérte Markónét, egy hanyag mozdulattal kikapta kezéből a tollseprét, s egészen közel hajolva az arcához, erőszakolt nyugalommal mondta.

— Ne fárasztasz magad! Ha négy hónapon át egyetlen alkalommal sem jutott ideje eszedre, hogy legalább egyszer itt is kitakarítsd, akkor most se szorgoskodj.

Az asszony, mint egy pulykakakas elvörösödött a meglepetéstől, torkán akadt a szó. Férjére várt, aki már útni készült.

Gábor gyorsan sarkon fordult, s még mielőtt komolyabbra fordult volna a helyzet kezében a tollseprével kiment. Az ajtóból visszaszólt.

— Nyugalom. Egy beteg asszony szobájában vagyunk... — Mért tűröd meg ezt a

huligánt? — kérdezte az öregasszonytól felelősségre vonón Markóné.

— Más nem viseli gondomat... — hangzott röviden a válasz.

— Nézd, Mária — kezdte merni a forró kását a férfi. — Beszéljünk egymással őszintén, mint ember az emberrel. Értsük meg egymást! Ugye, neked szükséged van gondozásra, ápolásra, ugyanakkor van pénzed, vagyonod, amivel ezt megfizeted.

Az öregasszony itt közbe akart szólni, de visszatartotta szavait. Árgus szemekkel, és hosszú bólintásokkal biztatta sógorát: mond csak bátran, te vén csibész, tudom én hová akarsz kilyukadni, tudom én milyen mohó és kegyetlen szívetek van, mondjad csak, te gazember!

Markó mondta is.

— Manapság mindenki dolgozik, iparkodik... mert ugye az idő pénz... Tudod, ezt te is, Márkám... No, már most mi gondodat viselnék, tiszta ágyneműt adnánk, szép ruhát, főznenk rád... tudod, a Berta milyen jól főz...?

Honnan tudta volna szegény öregasszony, mikor tíz éve, hogy utoljára a testvérénél járt. De azért bólogatott, mint az eperfa lombja.

— Nálunk lennél, s úgy szeretnénk mint... mint édes-

testvérünket — folytatta Markó után, hiszen épp a felesége édestestvéréről volt szó. — Cserébe pedig ránk íratod az ingó és ingatlan vagyonodat, ahogy az ilyenkor lenni szokott — fejezte be beszédét, megkönnyebbülve és felszabadulva.

Felesége egy állóhelyben megkövesedett, úgy figyelte, mint veszi az ajánlatot a nővére.

— Jólesik, hogy gondoltam rád — kezdett mondókájába Mária. — Felőlem akár most azonnal is megkötethetjük a szerződést. Ha nektek megfelel az a rozoga házam, néhány bútordarabom, ruhám, ékszerem...

Berta nem bírta ki közbeszólás nélkül.

— Milyen ékszered?

— Sokat mondog, ha érnek négyezer forintot. És persze, van némi készpénzem... öö... tízezer forint.

— És a betétkönyv? A bankban, pénz?

— Ott nincs, sajnos. — Ne hazudj, Mária! — szólít fenyegetően Berta.

— Isten a tanúm rá. Tudhatnátok, hogy negyvennégyben a bombázás mindenünket tönkretett. Azóta pedig miből gyűjtöttünk volna?

— Megvert téged a jó isten, mert fukar vagy! — vilantotta fel fehér fogait Mar-

Káldi János:

Egy vetkőző-lánocsnő műsora után

A szánalom virágzik szívemben.

Milyen sors is az övé?
A rózsaszagú lányé?
Mutogatja magát nap-nap után
mezíten.

„Tittkalt” kiterít
a bárgyú, kíváncsi szemek elé.

Mire való ez?
Mire való?

De — miért nem szánom magamat,
mikor
nap-nap után vetkőzöm én is.

Sőt: ott kezdem el,
ahol ő abbahagyja
Mutogatom idegszáimat,
agyvelőm fehérlét,
csontjaim közt átsüvít a szél,
szívemen semmi takaró.

Hát ez mire való?
Mire való?

Tamás István:

Favágók

fejlesztjét
hordom vállamon
s tarisznyájk rágós
gondolatát
madarak asztalára viszem
Alájtatom meg az erdők illatával
hajnali rigók.

Minden ragálytól tisztá a kezem
s mély szomjamban
források kék aranya cseng
mikor az ég pirkad
és fény felé sokasodnak a karok.

Iskolában is követelmény!

Hatékonyaságról, minőségről a gépiparban

A párt határozatainak egy-séges értelmezése, iskolai vi-szonyoknak megfelelő alkalmazása, végrehajtása számos feladatot hozott az elmúlt na-pokban lezáró mozgalmi évre a salgótarjáni Stromfeld Aurél Gépészeti és Gyártástechnológiai Szakközépiskola MSZMP alapszervezete számára. Most, amikor a XI. pártkongresszus óta eltelt időszak munkáját is mérlegre tették, megállapíthat-ák: az utóbbi két-három évben az oktató-nevelő munká-ban sok pozitív változás kö-vetkezett be, az intézmény dol-gozói, különösen a tanstü-llet kommunista nevelői jól fel-készültek az új képzési for-ma, az új nevelési-oktatási do-kumentumok bevezetésére.

Erdemes néhány területen megnézni, hogyan értelmezték és hajtották végre a párthatá-rozatokat. Sajátos feladatot je-lent például ebben az iskolá-ban a közművelődés-politikai párthatározat célkitűzéseinek szolgálata, hiszen a nevelő-munka mind a nappali, mind a levelező tagozaton, tanfolya-mokon a munkásosztályhoz kö-

tődik. A feladattervnek meg-felelően a felnőttoktatás új ne-velési módszereit dolgozták ki. A szakmai képzés hatékonysá-gának fokozása a jövőben is feladat. Jó úton halad a szocialista életcélok, a művelő-dési igények felkeltése, kiala-kítása, az önképzés segítése. Ez szorosan összefügg a KISZ-ben végzett politikai nevelő mun-kával. 1977. őszén kidolgozták a patronáló tanári rendszert: 1978. januárjától az iskola mind a nyolc KISZ-alapszer-vezeténél egy-egy patronáló ta-nár és helyettese tevékenyke-dik, ők segítik a taggyűlések és egyéb rendezvények színvo-nalás lebonyolítását, a politikai oktatást, ennek egyik formája a Killán-kör volt — három működött belőle. A mozgalmi évben 6—8 foglalkozást tar-tottak színes, játékos vetélke-dőkkel, politikai totókkal, cso-portos foglalkozásokkal gazda-gítva. Lemorzsolódás szinte nem volt: 70 fiatal készítették fel a KISZ-tagságra. A két aktivista-, illetve KISZ-vezetők-képző kört is párttagnevelők irányították.

A mozgalmi munkával, a közművelődéssel és az oktatás-politikai célok megvalósításá-val egyaránt összefügg a KISZ-klub funkcionálása. A korábbi időszakhoz képest ugyan sikerült előbbre lépni — többféle rendezvényt tartottak, tánctanulást, politikai dalok tanulá-sát indították be például —, de még ma is alacsony a ki-használati foka, mindössze 35—40 százalékos. Pedig a tanulók egy részénél jelentkező műveltségbeli hátrányok meg-szűntetése, a tanórán kívüli ne-velés hatékonyságának növelé-se érdekében sok lehetőség rejlik a klubban. Ugyanez vonat-kozik az iskolarádióra is: tartalmas programokat, megem-lékeztetéseket biztosíthat, ha ta-nácsadó-patronáló tanár segí-tene ebben a munkában is.

Szép sikereket hozott az Ifjú Gárda tevékenysége. A nemrégiben lezajlott városi szemlén egyenruha nélkül is elsőik lettek az összetett ér-tékelésben (egy második, két első helyezéssel). Meg-érdemlik, hogy a következő tanévben a hivatalosan előírt gyakorló- és díszegyenruhákat is beszerezzék a fiataloknak. Sokrétű feladatokat határoz-tak meg a KISZ következő mozgalmi évének segítése is: például „Kiváló tanulmányi közösség” cím alapítását, Alkotó ifjúság pályázat hirdeté-sét, a politikai képzés továb-bi támogatását, amatőr együt-tesek létrehozását, a sport- és kulturális tevékenység erősíté-sét.

A beszámoló után — melyet Huszár Miklós, az alapszerve-zet titkára terjesztett elő — élénk vita bontakozott ki. A hozzászólók közül legtöbben a KISZ-ben folyó politikai ne-velő munka segítségével, az új képzési tervre való áttérésről, az iskola társadalmi kapcsola-tairól, a ZIM-mel folytatott együttműködésről szóltak. Szót kért a városi pártbizottság résztvevő munkatársa, Vincez János is. Értékelésében el-mondta, jó munkaterv alapján, az oktató-nevelő munkát, a KISZ-tevékenységét hatéko-nyabban segítve dolgozott az iskola pártalapszervezete. A pedagógusok megítélésének leg-fontosabb kritériuma a jövő-ben is a pedagógiai munka hatékonysága, minősége lesz — a konkrétan megfogalmaz-ott pártmegbízásokat ennek szellemében kell kialakítani. A tanstület demokratikus lég-köre, az ifjúsági mozgalom tar-talmi gazdagodása, a kitűzött feladatok azt mutatják: jó úton jár az iskola.

G. K. M.

Réti Zoltán: Megbeszélés

Ujjaitok
fekete dárdáit dobjátok felém
kik csak abban hasonlíthattok rám
hogy emberszabástok van.

Nem kérünk már
hogy járuljatok elé a Napnak
Sztottatok
tüzet magatoknak
Lesz hely hát hol megdermedjete

Favágók
dús lombja takar
az átkok elől im
S madarak ajkán pengék éle villan
És sejtjeim fényes országútján
mogorva emberek
szűk szava ömlik.